

УДК 37.013.78

Олена Гелета,
аспірант Східноєвропейського
національного університету

СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У КОНЦЕПЦІЇ ХРИСТИЯНСЬКИХ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

У статті розглядаються суть і особливості формування особистості у концепції християнських духовно-моральних цінностей; розкрито сутність, мету, завдання та особливості формування духовного світу дитини; розроблено морально-ціннісну парадигму формування дитячого мислення та концепцію, що ґрунтується на культуровідповідності, яка передбачає органічну єдність формування духовності з історією і культурою народу, його мовою, звичаями, традиціями; визначили принципи релігійно-морального виховання.

Ключові слова: моральні цінності; християнство; релігійно-моральне виховання.

В статье рассматриваются сущность и особенности формирования личности в концепции христианских духовно-нравственных ценностей; раскрыта сущность, цели, задачи и особенности формирования духовного мира ребенка; разработаны нравственно-ценностную парадигму формирования детского мышления и концепции, основанной на культурном соответствии, которая предусматривает органическое единство формирования духовности с историей и культурой народа, его языком, обычаями, традициями; определили принципы религиозно-нравственного воспитания.

Ключевые слова: моральные ценности; христианство; религиозно-нравственное воспитание.

The article deals with the essence and peculiar properties of personality formation in the concept of Christian spiritual and moral values. It states the purpose, task and peculiar features of a child's spiritual world formation. It determines the principles of religious and moral education. The author presents the paradigm of moral values for child's mind formation together with the concept of cultural compliance, which presumes the organic unity of spiritual development and the culture, history, language and traditions of a nation.

Religious and moral education is a purposeful process that combines different means of religious and moral control over a child's education which is aimed at training and educating a spiritual person with a good knowledge of their rights, obligations, and responsibility for their actions. Nowadays religious

and moral education is very important as it is inclined: 1) to educate a person that seeks self-perfection and the likeness of God; 2) to educate a person who knows that their soul will be responsible before God for all their good and bad deeds; 3) educate the person that is willing to follow Christian norms of behavior.

Key words: *moral values; Christianity; moral and religious education.*

Постановка проблеми. В Україні протягом віків проживали представники різних релігійних спільнот. Свідченнями цього є історичні, письмові пам'ятки, храми, церкви, монастирі, костели, мечеті, синагоги, богословські школи, релігійні навчальні заклади, твори сакрального мистецтва та ін.

Є очевидним, що вже з давніх-давен люди намагалися знайти ціннісне ядро духовного виховання, найбільш загальні моральні основи для поведінки. Хронологічно спочатку йшлося, власне, про загальнолюдські цінності, котрі не були пов'язані з конкретним історичним періодом, конкретною культурою. Не випадково, що в давнину великі філософи намагались уявити собі і теоретично обґрунтувати образ ідеальної людини як зосередження фундаментальних цінностей доброчинності. Наприклад, Конфуцій (551–479 рр. до н.е.) ввів поняття деякої синтетичної якості «жень», яке цілком відповідає сучасному розумінню гуманності, людяності і проявляється в таких якостях, як: справедливість, вірність, щирість тощо. Із цієї якості Конфуцій виводив і свою мету виховання «благородного мужа», згідно з якою виховання має відігравати важливішу роль, ніж походження. Водночас у Греції сформувалось поняття «калокагатії» («сукупність чеснот») як ідеалу фізичної і моральної досконалості, яке було розвинуте у вченнях про виховання Сократом, Платоном, Аристотелем та іншими великими греками.

Прийнявши десять заповідей, християнство доповнило їх вченням про любов до ближнього, яке послідовно викладене в Нагірній проповіді Ісуса Христа. Поводься з ближнім так, як ти хотів би, щоб він поведивсь з тобою, – в цьому основна, хоча й не вся суть християнської любові як загальнолюдської цінності. «Все вузьке і обмежене, все, що є предметним і матеріальним, було вилучене християнством із виховання, йому було поставлено найвищі завдання. Виховання розглядалось як загальнолюдське, висхідні начала якого є загальними і обов'язковими для всіх людей – варварів, еллінів та іудеїв» (П. Г. Редкін) [4; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Російські педагоги початку ХХ ст. К. П. Победоносцев, А. І. Анастасієв, М. І. Демков підкреслювали особливу важливість формування духовно-релігійного напрямку особистості учня, що мало б сприяти засвоєнню загальнолюдських цінностей істини, добра і краси [2, с. 68]. «Всі, хто готується бути корисними суспільству громадянами, повинні спочатку стати людьми,

тому істинного прогресу ми можемо досягти одним єдиним шляхом – шляхом виховання», – зазначає відомий педагог М. І. Пирогов у своїй праці «Питання життя». М. І. Пирогов рішуче виступає на захист загальнолюдських цінностей як ідеалу виховання і намагається знайти йому релігійне обґрунтування: «Ми – християни, звідси випливає, що головною основою нашого виховання має бути одкровення» [2].

Метою статті є розкриття особливостей формування духовної культури в дітей та молоді, виховання у них високих інтелектуально-моральних інтересів і запитів, ціннісних поглядів, орієнтацій та переконань; створення таких умов, які сприяли б розвитку моральної активності дитини; формування моральної спрямованості її психічної діяльності, моральності потягів, інтересів, поглядів, думок, переконань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Християнські культурні цінності стали основою розвитку всієї культури, особливо музики, живопису, літератури. Вони інтегрувалися з іншими спорідненими силами, наприклад, моральними цінностями певного народу, моральними звичаями і традиціями, вибудували ціннісний світ сім'ї, стосунків між дітьми й батьками.

З часом християнські цінності перестали безпосередньо ототожнюватись з моральними цінностями західної, тобто християнської цивілізації в культурологічному її вимірі, набули абсолютного загальнолюдського характеру. Нині вони є невід'ємною частиною сучасної культури і прямо чи дискретно впливають на життя кожної людини й суспільства в цілому, незалежно від того, яку світоглядну позицію відстоюють їхні носії – спекулятивну (світську) чи релігійну. Отже, тривалий і інтегративний характер цінностей, що увійшли до людської культури як християнські моральні цінності, надає їм особливої ваги в процесі духовного виховання молоді.

Моральні цінності – нормативні уявлення про добро і зло, справедливість, прекрасне і потворне, про призначення людини, людські ідеали, норми, принципи життєдіяльності тощо. Вони є основою всіх вчинків, діяльності людини, мають моральну значущість і впливають на загальне суспільне життя [6, с. 14].

Починаючи з перших релігійних книг – Нового Заповіту, Біблії, відбувалося становлення основоположних християнських цінностей – загальних чеснот: розсудливість, поміркованість, справедливість і стійкість (чесність, правдивість, вірність слову) і теологічних чеснот: віра, надія, любов (милосердя). Сталими моральними взірцями, канонами є також Десять християнських заповідей.

На початку ХХ століття науковий аналіз концептуальних засад релігійно-морального виховання у контексті побудови теорії національного виховання. Християнське виховання найбільш органічно відповідає менталітету, характеру, етнічним особливостям нашої нації. Незважаючи на складні історичні обставини (загарбницька політика сусідніх держав, екологічні кризи, національне гноблення), що супроводжували українську

націю на шляху її становлення, починаючи від часів Володимира Великого, вона не втратила своєї самобутності та не зазнала нищівної денационалізації. Оберегом її духовності, мови та національної культури була рідна Церква.

Починаючи з 90-тих років ХХ століття, християнська етика зосереджувала увагу на тому, що є найголовнішим у новій системі цінностей, світоглядне підґрунтя і цим сприяла процесові становлення нового змісту виховання. В певному сенсі цей предмет закладає основи його релігійного світосприймання, що мало б витіснити з духовного поля комуністичну ідеологію з її атеїстичною спрямованістю. Маємо чимало фактів, що і деякі молоді батьки сьогодні навчалися першої молитви «Отче наш...» від своїх дітей, що пізнали її в школі.

Питання релігійного виховання й освіти в Україні набули особливої актуальності з початку 90-тих років ХХ століття. Ми пов'язуємо це насамперед з прагненням науковців, педагогів-практиків, представників культури і духовенства поширювати християнські цінності у процесі виховання і навчання дітей та молоді. В сучасних умовах розвитку освіти українські педагоги все більше схиляються до думки, що моральна прірва у вихованні дітей і молоді зумовлена руйнацією духовних основ життя людини в радянському суспільстві. Це становище треба змінювати на засаді перевірених вітчизняною практикою морально-етичних християнських цінностей, які є найбільш стійкими й універсальними у політичній і ідеологічній боротьбі.

Важливо дотримуватися принципів релігійно-морального виховання: принцип гуманізму враховує вікові та індивідуальні особливості дитини, враховує стать; утвердження життєвого оптимізму через християнські чесноти; принцип самовиховання та самовдосконалення; принцип систематичності та послідовності; принцип народності, виховання у праці; принцип опори на позитивне в людині; принцип збереження єдності й наступності поколінь; принцип єдності школи, сім'ї, громадськості у відповідальності за виховання підростаючого покоління, повага до особистості дитини у поєднанні з вимогливістю до неї, принцип авторитету.

Професор Григорій Ващенко – видатний український вчений, педагог і психолог, пройнятий палкою любов'ю до Батьківщини, глибоко зацікавлений в її щасливому майбутньому і справедливо пов'язуючи його з молоддю розмірковує над питаннями гармонійного виховання підростаючого покоління [1, с. 94].

Служба Богові і Батьківщині, за глибоким переконанням видатного педагога, вимагає від людини відповідного світогляду і високої моралі. На основі вивчення традицій українського народу та тенденцій у розвитку світової науки вчений доводить, що єдиним правильним шляхом у вихованні молоді є виховання в неї ідеалістичного світогляду на релігійній основі. Тільки на такій основі, наголошує професор Г. Ващенко, людина може дати відповіді на питання, що стосуються не лише окремих явищ

природи й суспільного життя, а й на питання буття в цілому. Лише ідеалістичний світогляд, сформований на християнських засадах, на думку вченого, позбавлений внутрішніх суперечностей [1, с. 95].

Розглядаючи проблему виховання у зв'язку з релігією, митрополит Іларіон (Іван Огієнко) вказував на те, що український народ – один із побожніших народів у світі, і при цьому побожність його не зовнішня, міцно зв'язана з природною інтелігентністю. Тому він говорить, що пізнання та осмислення християнської культури досить позитивні результати у релігійно-моральному вихованні молодого покоління України. Результатом релігійного виховання на думку Івана Огієнка, має стати найперше віра, бо «без неї людина жити не може. Віра потрібна на кожному нашому кроці, вона найперший двигун нашого життя» [5, с. 164]. Найперше вона мусить бути повною, глибокою, великою. По-друге, віра мусить бути жива, тобто діяльна, щоб слова людини підкреслювались її ділами.

І. Огієнко проповідує моральні принципи разом з любов'ю до краю, землі, яка виношує і виколихує. Ця історична постать увійшла в історію як професор Київського та Кам'янець-Подільського університетів, і як міністр Директорії [5, с. 183].

Використання релігійної спадщини Івана Огієнка на ниві відродження духовності народу, допоможе вчителям сучасної школи удосконалити форми, методи релігійно-морального виховання учнів, створити такі умови, щоб діти виростили у почутті любові до ближнього, шанували своїх батьків, поважали старших і любили, а любов – це джерело всіх християнських чеснот [5, с. 164–165].

Продовжуючи традиції української педагогіки у пошуках національного ідеалу, О. Вишневський, Т. Ковальчук, О. Рудакевич, Б. Степанишин, В. Янів спираються на природну релігійність українців, їхні християнські риси – м'якість, ввічливість, толерантність, поступливість, волелюбність, демократизм, оптимізм, милосердя, невойовничість, щирість, філософічність душі, терпимість до інших світоглядів, до яких з прийняттям християнства додалися віра в Бога, любов до Нього і до ближнього, правдивість, пошана старших і батьків, чесність, миролюбство, вірність даному слову.

Особливості християнського виховання порівняно з світським і значення християнських цінностей у вихованні особистості подаються у роботах А. Вихруща, О. Вишневського, В. Жуковського, В. Карагодіна, Ю. Терещенка, С. Ярмуся та ін. Зростання уваги до християнської педагогіки вони пояснюють її основними положеннями, а саме: християнство дає відповідь на основне питання кожної гуманітарної науки щодо сутності й призначення людини; християнська педагогіка пропонує програму вдосконалення особистості, серцевиною якої є Десять Заповідей, а також містить перелік недопустимих якостей; християнська педагогіка є невід'ємною частиною культури розвинених країн тощо [3, с. 3–9].

Християнство, його основоположні цінності стали джерелом і

основою для синтезу в Європі моральних ідей античності – істини, добра і краси – з християнськими постулатами активного ставлення людини до світу, універсальності, не пов'язаної з будь-якими політичними і етнічними рамками, зверненням до особистості як до носія історичної відповідальності. Від середньовіччя саме християнство формувало культурну традицію та забезпечувало культурну єдність спочатку Західної Європи і поступово світу в цілому. Християнські культурні цінності стали основою розвитку всієї культури, особливо музики, живопису, літератури. Вони інтегрувалися з іншими спорідненими смислами, наприклад, моральними цінностями певного народу, моральними звичаями і традиціями, вибудували ціннісний світ сім'ї, стосунків між дітьми і батьками.

Прихильники відродження релігійного виховання пропонують за основу брати християнські моральні цінності, не зважаючи на конфесії. Так, О. Вишневський зазначає, що християнство потрібно трактувати у школі узагальнено, не підкреслюючи конфесійних особливостей, тобто постійно підноситися над рівнем конфесійності. Саме так трактували його Г. Ващенко, С. Франк, В. Янів.

Християнські моральні цінності є раціональною сферою, складовими гуманітарної культури, гуманістичними постулатами, значення і суть яких розкриваються завдяки виховному впливу на духовний світ дитини через почуттєво-емоційну сферу.

Концепція ґрунтується також на культуровідповідності, що передбачає органічну єдність формування духовності з історією і культурою народу, його мовою, звичаями, традиціями, в тому числі й релігійними.

Висновки і перспективи. Релігійно-моральне виховання – це цілеспрямований процес, який поєднує в собі систему засобів релігійно-морального керування розвитком дитини, спрямований на навчання і виховання в молодій людини релігійно-морального характеру, свідомих знань про свої права, обов'язки, вчинки та відповідальність за них.

Дуже важливим у наш час є релігійно-моральне виховання, яке ставить завдання виховувати людину, що буде прагнути до самовдосконалення та уподібнення образу Божому; виховувати особистість, яка знатиме, що за всі добрі та погані вчинки душа людини буде нести відповідь перед Богом; виховувати особу, яка б у своєму житті прагнула дотримуватись християнських норм поведінки, викладених у Десятьох Заповідях Божих та двох християнських заповідях любові; виховувати людину-гуманіста, яка своїми діями та вчинками буде дотримуватись основного християнського правила: кожна людина є творіння Боже, а отже, до кожної людини треба ставитись із повагою, любов'ю, пошаною, увагою; не чинити іншій людині того, що не хотів би, щоб чинили тобі; виховувати особистість, яка буде готовою прийти на допомогу будь-якій іншій людській особі; робити добро – бо тоді добро й повернеться до людини добром, а зло – злом; виховувати особистість, що буде готовою до різних

життєвих випробувань; не впадатиме у розпач, а буде старатися подолати ці перешкоди.

Необхідним для формування духовного світу дитини є системний підхід. Він передбачає цілісний, ієрархічний, взаємозалежний і відкритий процес залучення дітей та молоді до цінностей у їх постійному розвитку й саморозвитку, а також наступність і безперервність, тобто постійне ускладнення й урізноманітнення змісту і напрямів розвитку моральних чеснот, комплексність та інтегрованість, які полягають у взаємодії навчання і виховання, поєднанні зусиль сім'ї, позашкільних закладів, дитячих об'єднань у виховному процесі.

Морально-ціннісна парадигма формування дитячого мислення має неодмінно відштовхуватись від діяльнісного підходу, відповідно до якого в структурі особистості закріплюються ті новоутворення, в які вона вкладає власні почуття, свою працю, досягнення.

Таким чином, за тисячоліття в Україні нагромаджено неабиякий досвід впливу на людину від її народження до захоронення гуманістичних ідеалів християнської духовності і моралі, яка глибоко проникла в усі сфери людського життя, сімейних і побутових традицій, свят і ритуалів. Християнство у всі часи було справді духовною і консолідуючою основою української нації, її оберегом.

СПИСОК ВИКОРИСАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко В. Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1997. – 192 с.
2. Вихрущ А. В. та ін. Основи християнської педагогіки. – Тернопіль : Освіта, 1999. – 168 с.
3. Жуковський В. М. Передумови виховання молодого покоління на засадах християнських цінностей // Наукові записки Острозької академії. – Т. 2. – Острог, 1999. – 308 с.
4. Нечаєва Л. В. Духовно-релігійна культура – основа морального виховання учнів / Л. В. Нечаєва // Наука і освіта. – 2000. – № 5. – С. 5–16.
5. Огієнко І. Українська церква. Нариси з історії української православної церкви. – К. : Україна, 1993. – 283 с.
6. Сухомлинська О. Формування духовності на основі християнських моральних цінностей // Директор школи – 2003. – Січ. (№ 1). – С. 4–6.